

ANNE DE LAVAL (DELAVAUX - DE LA VAUX)

Lomme 1625 - Gent 1671

TEN OORLOG. MYTHE OF WARE HISTORIE?

Het alledaagse gaat schuil achter het ongewone

F. Braudel

Toch eerst een paar woordjes uitleg.

In principe publiceren we enkel artikels die verband houden met Gent. Sommigen zullen misschien de wenkbrauwen fronsen en zich afvragen : “Wat heeft een Frans boerenmeisje te maken met Gent?”. Dat is natuurlijk niet zo evident, maar toch ... wie zich bezighoudt met de geschiedenis van Gent zal de naam Anne De Laval ongetwijfeld tegengekomen zijn en de laatste jaren van haar leven heeft ze trouwens doorgebracht in Gent en ze is hier gestorven. In deze latere periode is het verband met Gent duidelijk.

Anderzijds betreft het hier een zeer grondige studie over deze boeiende persoonlijkheid en zij die nog inlichtingen zouden willen vinden over haar die niet behandeld zijn in dit artikel zullen het behoorlijk lastig hebben.

Inleiding en Status Quaestionis

Het wonderbare leven van Anne de Laval deed een aantal geschiedschrijvers naar de pen grijpen. In 1625 in Lomme bij Rijsel als boerenmeisje geboren, zou zij na een heroïsche militaire carrière in het cisterciënzerinnenklooster bij Marquette-lez-Lille ingetreden zijn. Van daaruit zou ze naar het Gentse Bijlokeklooster zijn overgeplaatst, waar ze in 1671 overleed.

In deze studie wordt via literatuur- en archiefonderzoek gepoogd een waarheidsgetrouwe biografie van de heldin samen te stellen. In het eerste deel ligt het accent op de afkomst van Anne (gezin en geboorteplaats). In een tweede deel worden de bronnen aangaande het militaire parcours geanalyseerd en volgt een benadering van het fenomeen travestie in de vroegmoderne tijd. Het derde deel omvat de episode in het Marquetteklooster en in een vierde deel wordt ten slotte naar sporen van haar aanwezigheid in de Gentse Bijloke gezocht.

Deel I. Afkomst en woonomgeving

I.1 Gezin

De parochieregisters van het 17de-eeuwse Lomme waren niet tegen rumoerige tijden bestand en kunnen het levensbegin van Anne de Laval niet meer bevestigen¹.

Voor achtergrondinformatie betreffende ‘Anne Delavaux’ beperkte P. Francq zich tot de veronderstelling dat zij door haar ouders in de vreze Gods en in de liefde voor de deugdzaamheid werd grootgebracht. Op de lijst met de nieuwe inwoners van Lomme tussen 1450 en 1792 die hij reconstrueerde, komen de namen De le vallée (15de-16de eeuw), De le Val en Delva (17de eeuw) voor. Pierre Leplat, parochiepriester van Lomme van 1618 tot 1652, heeft wellicht het doopsel toegediend. Door tussenkomst van Maximilien Vilain de Gand (1530-1588), baron van Rassenghien, graaf van Isenghien en heer van Lomme, zou de plattelandsgemeente verrassend vroeg in 1571 een gemengde zondagsschool voor arme jongens en meisjes gekregen hebben. Naast de catechismus en naailessen, werden de meisjes ook noties van lezen en schrijven bijgebracht². Leerplicht was er niet. Het was gebruikelijk dat volksmeisjes twee jaar naar school gingen als voorbereiding op hun communie en daarna aan het werk werden gezet³. Het is moeilijk aan te nemen dat Anne volslagen analfabeet was, maar een geschreven tekst of een handtekening van haar werden niet gevonden.

Voor haar afkomst is men aangewezen op een document uit 1698 van de hand van abbé Michel Gouzelaire (Gouselaire) (1629-1706), de toenmalige directeur-historicus en aalmoezenier van de Marquette-abdij⁴. Martin Schweisthal zou via abbé Delplanque, hulpdeken van Marquette, uittreksels uit het betrokken manuscript bekomen hebben⁵. Volgens deze geestelijke werd het meisje op 7 december 1625 geboren in een eenvoudig boerengezin in het landelijke Lomme. Vader Martin de Laval en moeder Philippine Wandelart brachten vijf kinderen ter wereld die achtereenvolgens gedoopt werden als: Toussaint (14 oktober 1621), Bettrémieux (Barthélemy, 30 november 1622), Anne (7 december 1625), Jacqueline (12 december 1630) en Marguerite (22 januari 1634). Schweisthal noteerde volgende doopakte: 1625. 7 décembre. Fut baptisée Anne, fille de Martin de Laval et Philippe Wandelart. Le parrain Franchois de le Becque, au nom de Noël de Noïelle, demeurant à Entiere-en-Weppe, la marraine Anne Leclercq, fille de Jean, demeurant à Lomme. In de marge van dit document stond bijkomend genoteerd: *Anne de Laval seu Devaux, vestem virilem induta, parentibus profuga, facta est miles, cujus meminit liber quidam cujus titulus: Le Siècle de Fer.* Het gezin zou kort na

Annes legerepisode Lomme verlaten hebben. De gedetailleerde identificatie door Schweisthal werd door de andere auteurs noch overgenomen noch weerlegd. C. Brossel kreeg zijn informatie via Mgr Dupont, hulpbisschop van Rijsel en vermeldde enkel dat Anne het derde van vijf kinderen uit een landbouwersgezin was⁶.

I.2. Situering van Lomme

Sinds februari 2000 is de Franse gemeente Lomme (postcode 59160) met 27 919 inwoners geassocieerd met Rijsel en maakt deel uit van het département du Nord en de regio Nord-Pas-de-Calais. Het betreft geen echte fusie, want Lomme (oorspronkelijke naam Villa Ulma), gelegen op de verbindingsweg tussen Rijsel en Armentières, behoudt een eigen 'maire' en een eigen begroting.

Het graafschap Vlaanderen, op het einde van de 9de eeuw ontstaan vanuit een leen van de Franse kroon, omvatte ook Lomme, Rijsel en Douai. Door de Damesvrede bezegeld door Margaretha van Oostenrijk, tante van Keizer Karel, en haar schoonzus Louise van Savoye, moeder van Frans I - Vlaanderen in ruil voor Bourgondië - werd in 1529 de feodale navelstreng met Frankrijk doorgeknipt⁷.

Bij Annes geboorte in 1625 behoorde Lomme tot de Spaanse Zuidelijke Nederlanden onder het gouverneurschap van de weduwe Isabella (1599-1633), dochter van Filips II. De godsdiensttwisten waren op dit moment bedaar. De centrale regering was in Brussel gevestigd en werd vertegenwoordigd door de landvoogd, die werd bijgestaan door verschillende raden. De landvoogd was tevens opperbevelhebber van de troepenmacht en de oorlogvoering vanuit Madrid werd in feite via de landvoogd geregeld.

Rijsel en omgeving maakten linguïstiek geen deel uit van de Germaanse taalgroep. Sinds de middeleeuwen werd de Dietse taal er afgeleerd. En toch keek dit gebied, dat we veeleer La Flandre Gallicante (Romaans of verfranst Vlaanderen) kunnen noemen, tot de aanhechting bij Frankrijk door een uitgesproken Vlaamse bril. De term Waals-Vlaanderen, vaak gebruikt in historische geschriften, wordt thans als een aberratie beschouwd. Hier werd noch Vlaams noch Waals gesproken, maar veeleer een Picardisch dialect⁸. In het gerechtshof in Rijsel werden de zaken in het Frans behandeld en ook in de administratie en de rekenkamer, werd veel Frans gebruikt. Verder ging er een verfransen-de invloed uit van de kloosters die onder Franse bisdommen ressorteerden⁹. In 1713 bij de Vrede van Utrecht werd het Rijselse, Lomme inclusief, aan Frankrijk teruggegeven of geannexeerd (naargelang het gezichtspunt). Geleidelijk zal La Flandre Gallicante in de Franse administratie geïncorporeerd worden.

I.3. De heren van Lomme

Een belangrijke historische connectie tussen Lomme en Gent ontstond via de familie Vilain de Gand, één van de illustere huizen uit de Nederlanden voortkomend uit de burggraven van Gent. Adrien II Vilain de Gand, heer van Rassinghien, kamerheer en raadgever van Maximiliaan van Oostenrijk werd door de keizer tot generaal van de Gentse troepen aangesteld¹⁰. Zijn weduwe was onder meer erfgename van de heerlijkheden Hem, Lomme en Capinghem. Adrien III Vilain de Gand (1490-1532) werd drie maanden na het overlijden van zijn vader in Lomme geboren en stond later als vice-admiraal in voor de keizerlijke vloot. Zijn zoon en illustere erfgenaam Maximiliaan Vilain (1530-1588), baron van Rassinghien, graaf d'Issinghien en gouverneur van Lille, Douai en Orchies bemiddelde tussen zijn toegewijde Spaanse koning Filips II en de Staten van Vlaanderen. Gedurende de godsdienstoorlogen was hij betrokken bij de ontsnappingspoging van de hertog van Aarschot, de bisschoppen van Brugge en Ieper en andere hoge heren die door Hembyze en de la Kethulle in Gent werden gevangen gehouden.

Louis de Gand (1678-1767), prins van Issinghien en heer van Lomme, stierf na drie huwelijken kinderloos en schonk Lomme aan de markies de Hem, uit een jongere tak van het huis van Gent. Het bisdom Doornik telde twee gemijterde hoofden (Maximilien en François) stammend uit het geslacht Vilain. Het was bisschop François de Gand die op 16 februari 1659 zijn nicht Mademoiselle Louise de Gand à Vilain, dochter van Philippe Lamoral de Gand, wijdde als abdis van de Marquetteabdij¹¹.

De heren van Lomme waren bevoegd voor de hogere, middele en lagere rechtspraak in hun gebied. Lomme telde in de 17de eeuw drie graanmolens, die respectievelijk toebehoorden aan de cisterciënzerabdij van Loos, de Tempeliers en de heren van Lomme. Dergelijk monopolie genereerde belangrijke geldelijke inkomsten. De prinsen Vilain de Gand en Issinghien waren overtuigde christenen, die ruim bijdroegen tot de uitrusting van de parochiekerk gewijd aan de abdis Sint-Isbergue (Giselle), zus van Karel de Grote. Zij werden er in zes prachtige mausolea begraven, die tijdens de revolutie werden vernield¹².

I. 4. Lomme en Le Siècle de Fer

In de 17de eeuw, door Parival 'le siècle de fer' en door G. Kurth 'le siècle des malheurs' genoemd, was de maatschappij uitgesproken gewelddadig¹³. De Spaanse Nederlanden kenden een vrijwel onafgebroken oorlogvoering gepaard met vlagen van pest, plunderingen, misoogsten, armoede en hongersnood.

Lomme kreeg het zwaar te verduren tijdens volgende conflicten:

1618-1648	Dertigjarige Oorlog
1635-1659	Spaans-Franse Oorlog
1648-1653	De Fronde
1667-1668	Devolutieoorlog
1683-1684	Frans-Spaanse Oorlog

De Dertigjarige Oorlog (1618-1648) vormde de laatste etappe van de Tachtigjarige Oorlog en kreeg een grootschalige dimensie. Belangrijke Europese mogendheden als Denemarken, Zweden, Duitsland, de Nederlanden, Frankrijk, Oostenrijk, Bohemen, Kroatië en Spanje geraakten erbij betrokken. De strijd werd in 1648 met de Vrede van Westfalen beëindigd.

De Franse kunstschilder, tekenaar en graveur Jacques Callot (1592-1653) illustreerde in een reeks etsen op pakkende wijze de series gruwelen door Zweedse, Franse en Spaanse troepen jegens de lokale bevolking begaan gedurende de Dertigjarige Oorlog¹⁴.

De Spaans-Franse oorlog (1635-1659)

In Westfalen sloten Frankrijk en Spanje geen vrede. Richelieu (1585-1642), topminister onder de Franse koning Lodewijk XIII, bleef zich uitermate ergeren aan de samenklittende Habsburgers en besloot tot de aanval over te gaan. In mei 1635 draafde de Franse wapenheraut Gratiolet richting Brussel om daar plechtig de oorlogsverklaring aan de kardinaal-infant don Fernando te overhandigen. Vanaf 1636 was het een komen en gaan van Franse troepen op Vlaamse bodem. Atrecht, de hoofdstad van Artesië, dat zich na twee maanden belegering op 9 augustus 1640 overgegeven had, verschaftte Frankrijk een belangrijke uitvalsbasis voor aanvallen op de Koninklijke Nederlanden¹⁵.

Bij een eerste mislukte belegering van Rijsel in 1641 werd Lomme verwoest. Toch was het voor het Franse leger, onder de leiding van Louis de Bourbon, hertog van Enghien (de latere Grand Condé) wachten op een eerste grote overwinning in 1643. Enkele dagen na het overlijden van Lodewijk XIII werden toen bij Rocroi de vermaarde Spaanse tercio's aangevoerd door Francisco de Melo samen met de hulptroepen van de hertog van Lotharingen verslagen en 'The Spanish Road was blocked'¹⁶. Van 1643 tot 1651, op het ogenblik dat Spanje moest buigen, kwam de macht in Frankrijk in handen van Anna van Oostenrijk (1601-1666), moeder van de minderjarige Lodewijk XIV en zus van Filips IV van Spanje. De nieuwe regentes delegerde de buitenlandse politiek aan Mazarin (1602-1661).

De Fronde (1648-1653)

De opstand van de Fronde, onder het patronaat van de hertogin van Longueville (zie verder Loret), Madame de Sévigné, Madame de Lafayette en andere dochters van de Katholieke Liga werd ooit de ‘oorlog van vrouwen’ genoemd¹⁷. De eerste Fronde (1648-1651) was een rebellie van het Franse parlement tegen de regentschapsregering van Anna van Oostenrijk. Tijdens de tweede Fronde (1652-53) kwam de adel in opstand tegen Mazarin. Als herkenningsteken werd een fronde, een slinger, als een koord om de hoed bevestigd. De onlusten verlamden Frankrijks aanvalskracht in de Nederlanden. Leopold Willem daarentegen kreeg na het verlies van de Noordelijke Nederlanden (de Republiek) de handen vrij en beloofde het Franse Parlement te steunen tegen de ‘perturbateur de la paix et du repos des Chrestiens’ (alias Mazarin). In mei 1649 mengde de aartshertog zich, gesteund door Condé en Turenne, in de strijd. Volgens Parival ‘*avec mescontentement de sa milice, qui marchait dans le paais ennemy avec les mains liées, sans recevoir d’argent, n’y oser rien prendre sur le bon homme.*’¹⁸ Uiteindelijk verzoenden de Franse legeraanvoerders zich met de koning en zat Mazarin in 1653 weer stevig in het zadel.

Deel II. In de sporen van Mars

In 1644 werd hertog Gaston d’Orléans als luitenant-generaal voor het Franse koninklijke leger benoemd. Hij stuurde de veldheren de la Meilleraye, Gassion en Rantzau met hun troepen richting Vlaanderen, waarbij het fort van Grevelingen werd ingenomen. Het jaar daarop volgde een opmars naar Rijsel, waarbij de dorpen die ze doorkruisten niet onberoerd werden gelaten. Het uitgeputte Spaanse leger liet de zieken en gekwetsten uit Rijsel ook in het omliggende Lomme verzorgen¹⁹. Rantzau die in Arras al een been verloor en zich met een verminkte hand moest behelpen, werd binnen de nabijgelegen Marquetteabdij ingekwartierd. Aangesnelde troepen van de hertog van Lotharingen kwamen de bevolking te hulp en rond die tijd begon het soldateske parcours van de heldin en haar krijgsvriendin²⁰.

II.1. Analyse tekstuele bronnen

Les relations véritables

In de toenmalige pers waaronder *Les relations véritables*, werd uitvoerig op Annes militaire loopbaan ingegaan. Op 18 oktober 1653 berichtte dit weekblad over ‘*une fille, qui aiant porté les armes, avoit été reconüe en Lorraine*’. Op 31 januari 1654 liet de redactie weten dat het meisje terug in het vaderland

vertoefde en publiceerde in elf pagina's *'De quelques actions & exploits de guerre d'Anne De La Vaux ci-devant nommée Antoine de L'Espérance. Sous l'habit de Soldat.*²² De verslaggeving laat toe haar krijgsavonturen te traceren van bij het begin tot aan haar aankomst in Brussel in 1653.

Op het ogenblik van het vraaggesprek met de pers was de jonge vrouw achtentwintig jaar en verklaarde negen jaar voordien samen met een vriendin de bossen te zijn ingevlucht om te ontkomen aan de verwoestingen en dreigende mishandelingen door de legertroepen die de streek doorkruisten. In het woud vermomden beiden zich in mannenkleren en namen dienst in het eerste regiment dat zij ontmoetten en dat onder de leiding stond van de prins de Ligne. Zij werden aanvaard in de compagnie van commandant de Neve, Anne onder de naam Antoine d'Atys, waaraan later als bijnaam de l'Espérance werd toegevoegd, en haar vriendin als Pierre la Jeunesse. Na twee jaar trouwe dienst als gewone soldaat werd Anne-Antoine bij de hervorming van de compagnie in Nieuwpoort door de prins van Chimay bevorderd tot sergeant in de compagnie van sieur de la Tour. Later mocht ze het vaandel dragen in de compagnie van sieur Matricaire en in 1648 nam zij deel aan de zware veldslag van Lens.

Omstreeks 1649 voerde zij vanuit Rijsel een soort partisanenleger aan dat berucht werd voor de gewaagde raids (strooptochten) op de vijand. Zo wist zij ooit dertig paarden en honderd schapen van de vijand af te nemen en terug naar de stad te brengen. Vervolgens engageerde zij zich in de prestigieuze cavalerie van kapitein Roland in het regiment van baron de Mercy (broer van de grote generaal Franz die in 1645 in Nördlingen sneuvelde). Zijne hoogheid Charles IV van Lorreinen, onder de indruk van zoveel heldenmoed, benoemde haar tot luitenant van de 'compagnie colonelle' en vier jaar lang opereerde ze krijgshaftig en met waardige houding in deze functie.

Haar naam was betrokken bij de herovering van Menheim (Menen), Armentières, Courtray, Commines, Château de Houplines en Landrecies, la Capelle, Retel en Mouzon.

Wanneer de opperbevelhebber Leopold Willem de militaire hulp van Spanje aanbood bij de opstand van het Parijse parlement en de Franse prinsen, werd Anne meegezogen in de mallempolen van de Fronde. Met de troepen geleid door de Lorreinse baron de Clinchamp baande zij zich een weg naar de Franse hoofdstad. In de buurt van een kasteel bij Montargis verplichtte zij kardinaal Mazarin te vluchten en nam daarbij paarden en een reuzenbuit in beslag. In Etampes sneuvelde haar vriendin-soldaat-korporaal en werd met de hulp van de paters capucijnen discreet gekleed begraven zonder ontmaskerd te worden. Anne van haar kant zette ondanks haar verwondingen de strijd om de Faubourg St-Antoine verder. Hier werd zij nog ernstiger gekwetst en werd zij

berooft van haar reisuitrusting bestaande uit dertien paarden, twee muilezels, en vier bedienden in rode livrei uitgedost. Gevangen genomen en verpleegd (zonder dat haar sekse werd ontdekt), werd zij tegen een kapitein uitgewisseld en verliet Parijs richting Ligny-en-Barrois als luitenant in het regiment van kolonel Mouzé. Tussen Nancy en Metz, vlakbij Pont-à-Mousson, liepen zij in een hinderlaag en werd er gefouilleerd en kledij geroofd. En deze keer werd ontdekt dat zij een vrouw was. Zij werd in Nancy voor maarschalk de la Ferté Senneterre, gouverneur van Lorreinen gebracht, die haar de leiding aanbood over een compagnie ruiters in dienst van de Franse koning. De loyale strijdster formuleerde haar weigering: *‘Comme elle ne s’etoit engagée dans cette profession que pour sauver son honneur, elle n’y pourroit aussi continuer que pour le service de son Roi’*. Zij werd vrijgelaten, kreeg een vrouwelijke uitzet, werd toevertrouwd aan een zekere mademoiselle Parain en door de hertog van Schomberg, gouverneur van Metz, en diens echtgenote Marie de Hautefort in bescherming genomen.

Op 29 oktober 1653 publiceerde dezelfde krant het wedervaren van Anne in een honderdtal verzen van Jean Loret onder de titel “Lettre de Luxembourg”.

Jean Loret (1595-1665)

*Sa gorge passablement belle
Découvert qu’elle était femelle (J.L.)*

De komische dichter en journalist avant-la-lettre uit de Manche richtte zijn epistels tot de hovelingen en reikte tal van weetjes aan voor liefhebbers van de ‘petites histoires’. Tijdens de Fronde rijmde hij tussen 1650 en 1665 een krantje bijeen, opgedragen aan zijn beschermvrouw Mlle de Longueville, zus van de grote Condé en de latere hertogin de Nemours. Achteraf liet Loret deze verzen bundelen onder de naam *La Muse historique*. In *Lettre trente-septième du 4 octobre 1653* kwam ‘ce doux et surprenant spectacle’ aan bod waarbij een gevangen soldaat *‘leur aprit qu’elle étoit flamande’*.²³ Loret dacht dat Anne achttien jaar (i.p.v. 28) was en schatte haar eerder naïef in, ondanks haar militaire graad.

Jean Nicolas de Parival (1605-1669)

De geschiedschrijver Parival was een Franse hugenoot die uitweek naar de Noordelijke Nederlanden en aan de universiteit in Leiden de Franse taal doceerde. In zijn beroemdste werk *L’Histoire du siècle de fer* dat verschillende edities kende, evocerde hij een gedetailleerd panorama van de Tachtigjarige Oorlog²⁴. In de uitgave van 1660 heeft hij Anne de Laval - toen nog in leven - de hemel ingeprezen. Naast haar wapenfeiten legde hij, met de

nodige barokke bombast en moralisering, de nadruk op haar opvallende deugden zoals de vreze gods, generositeit en moed. Het verhaal van de feiten stopt in 1653 in Brussel.

Louis Moreri

In 1674 werd het relaas van de sinds kort overleden Anne De Vaux beknopt in het Historisch Woordenboek van Louis Moreri geboekstaafd²⁵. De inhoud leunde vrij precies aan bij de tekst in *Les relations véritables* van 1654.

Archives historiques et littéraires du nord de La France et du Midi de la Belgique

In dit overzichtswerk wordt verwezen naar de figuur van Anne de Vaux of Anne de Lavaux, die na een legercarrière als man en onder de protectie van aartshertog Leopold in de abdij van Marquette-lez-Lille belandde. Daarin wordt tevens van het manuscript van Gouzenaire gewag gemaakt²⁶.

Hippolyte Duthilloeul (1778-1862)

De Franse letterkundige, biograaf en bibliothecaris van de stad Douai verklaarde de waardevolle manuscripten van Jacques Legroux, de 18de-eeuwse pastoor van Marques-en-Baroeul, als de kern van zijn informatie over twee soldatenmeisjes uit Lomme. Sommige passages komen bijna letterlijk overeen met de tekst van Parival²⁷.

Alfred Tranchant en Jules Ladimir

Bovenvermelde Franse auteurs beschouwden Anne als een dochter van Franse ouders die zich vestigden in Spaans Vlaanderen. Het meisje zou van jongsaf gedroomd hebben van een leven onder de wapens en daarom als man vermomd haar kansen in het leger gewaagd hebben. In de infanterie van baron kolonel François (?) de Mercy werd zij om haar uitzonderlijke verdiensten in 1648 tot luitenant benoemd. Dan volgde een relaas van haar moedig optreden tijdens de opstanden van de Fronde en de verdere gebeurtenissen zoals vermeld bij vroegere auteurs, tot Anne besliste het leger te verlaten en in 1653, 'de epauletten van luitenant ruilde voor een eenvoudige kloostersluis in de abdij van Marquette'²⁸.

Prosper Franck

Deze schoolmeester verdiepte zich langdurig in de geschiedenis van zijn woonplaats Lomme. M. Desplanques, de archivaris van *Les archives du Nord* en diens medewerker M. Losfeld ondersteunden het project. Ook de archieven en de rijke bibliotheek van Rijsel werden uitgeplozen. Het resultaat *Histoire*

de Lomme & de ses seigneurs, werd door de Société des Sciences, Lettres et Arts van Rijsel bekroond. Negen pagina's werden aan Antoine Dathis (alias Anne Delavaux) en haar vriendin la Jeunesse gewijd. Pierre la Jeunesse, die ijverig meestreed zonder roem te oogsten, stierf volgens hem in La Bassée. Hij meende dat het lichaam werd overgebracht naar de recolletten van Rosimbois, dichtbij Fournes, waarna Anne naar Etampes zou zijn vertrokken. Verder beschreef hij hoe tijdens de Fronde Anne onverschrokken aan het hoofd van de Spanjaarden de Fransen drie maal aanviel waarbij haar paard gedood werd ... en hoe later Vrouwe Fortuna haar in de steek liet. Wat een berucht duel met een majoor betreft, insinueerde hij dat deze mogelijk van haar sekse op de hoogte geraakt was en haar daarom belaagd had²⁹.

Adolphe Siret (1818-1888)

De letterkundige, in Henegouwen geboren, was lid van de *Academie Royale de Belgique*. In de *Biographie nationale de Belgique* komen 375 bijdragen uit zijn pen³⁰. Als vurig patriot schreef hij ook historische verhalen.

De auteur maakte een tijdsprong van de Spaanse Nederlanden naar België, waar Isabella, na het overlijden van Albrecht en met de toestemming van Filips IV, alleen het land mocht besturen. Anne Lavaux liet hij (misleid door het nabijgelegen Lavaux-Ste-Anne?) geboren worden in de omstreken van Neufchâteau tijdens de oorlog van Frankrijk met Oostenrijk. Wanneer haar gehucht door de Franse troepen verwoest werd, de boeren vermoord en de huizen verbrand, verkleedde het meisje zich als man en vertrok met haar vriendin naar Brussel, waar zij dienst nam bij de Spaanse troepen. Met zestig man brak zij uit een verschansing in Doornik en trok zegevierend door de stad. Als dank werd zij benoemd tot luitenant in de cavalerie en aan het hoofd geplaatst van een compagnie. Ook volgens Siret woonde zij de onlusten van de Fronde bij te Parijs en werd er samen met de graaf van Mercy, hoofd van haar regiment, gewond en gevangen genomen. Toen de maarschalk van Senneterre haar het bevel over een compagnie te paard aanbood, antwoordde Anne dat zij enkel de wapens had opgenomen voor haar land en geen gunsten wilde van degenen die er rampen en dood heenbrachten. Zij vroeg de toelating in de abdij van Sint-Geertruide te Nijvel te treden, waar zij de sluier aannam in 1653 en 'waar zij een toonbeeld van godsvrucht werd, zoals zij op de slagvelden een toonbeeld van eer, van dapperheid en van vaderlandsliefde was geweest'³¹.

Martin Schweisthal (Bieberech in Letzenburg 1858-Etterbeek 1922)

Na studies in Parijs (Ecole des Hautes Etudes), in Praag en Heidelberg werd de auteur in 1889 tot bibliothecaris benoemd van zijne koninklijke hoogheid

Filips, graaf van Vlaanderen en jongere broer van Leopold II. Van 1912 tot 1922 vervulde hij die functie in dienst van de troonopvolger Albert I, vijfde kind van Filips. Hij werd voorzitter van de *Société archéologique de Bruxelles* en verzorgde een aantal publicaties over het Belgische koningshuis.

Gefascineerd door de amazone Anne, schreef hij een historische reconstructie van haar wedervaren³². Hij baseerde zijn tekst op *Les relations véritables*, Parival en Loret en voegde er eigen bedenkingen aan toe. Zo suggereerde hij de mogelijkheid dat beide meisjes bij hun vlucht in de bossen na een poging tot aanranding hun belager doodden en diens kledij in beslag namen³³. De auteur beweerde alle krijgsverrichtingen nauwgezet geverifieerd te hebben en bracht interessante bijkomende informatie over de feiten en personages. Wat de episode met kardinaal Mazarin in 1652 betreft, meende hij dat de vermetele feiten exact zijn, maar dat ze zich niet in Montargis maar wel in de Ardennen voordeden, op de weg van Bouillon naar Sedan. Het voorval zou trouwens door de meeste biografen van Mazarin uit schaamte verzwegen zijn³⁴.

Schweisthal heeft Annes kriegsleven ook dichtertlijk vastgelegd in een heroïsch drama van zes bedrijven, dat in de Nederlandse vertaling van Hubert Melis met groot succes in 1898 in de Vlaamse Schouwburg in Brussel op de planken werd gebracht. Het einde - de intrede van de heldin in het koninklijke Nijvelklooster in plaats van in de Gentse Bijloke - werd door een bepaalde pers wel gecontesteerd³⁵.

Palmarès

In het tweemaandelijks tijdschrift *Palmarès* (redactie Heusden-lez-Gand) van september-oktober 1963 verscheen anderhalve pagina over *L'étonnante vie d'Anne de Laval*. De anonieme auteur bracht een summier verhaal en eindigde met de veronderstelling dat zij in het Bijlokehospitaal door de opgenomen militairen op de handen werd gedragen.

Carlos Brussel

De auteur baseerde zijn research voornamelijk op *Les relations véritables*, die hij de status van authentieke historiografie verleende. De verwijzingen naar de persoonlijke interventies van aartshertog Leopold Willem, de actualiteit en de precisie van de feiten laten volgens hem geen twijfel over het waarheidsgehalte ervan.

Rijsel had zijn versterkingen, maar Lomme had geen verweer tegen de drieste bewegingstroepen. Een vlucht in de bossen was een veilige reactie. De twee meisjesrekruten kwamen in de fameuze Waalse troepen terecht, litterair verveeuwigd in de *Wallenstein* van de Duitse dichter Schiller en in de passage van

Bossuets *Oraisons Funèbre* over de prince de Condé. Anne was niet in Rocroi (1643), waar de gevreesde onoverwinnelijke Spaanse infanterie het onderspit dolf, maar sloot zich aan bij de gehalveerde Waalse troepen die die slag overleefden. Met hen nam zij deel aan het bloedige treffen in Lens, waar de Grand Condé weer als winnaar tevoorschijn kwam en de ontgoochelde illustere generaal Beck ‘mourut de fascherie plustost que de ses blessures’³⁷.

Als Frondeuse streed ze in de eerste linie onder haar chef kolonel-baron de Clinchamp, deze keer aan de zijde van Condé. Haar reisroute en het parcours van Mazarin volgend, vond Brossel de confrontatie in Montargis geloofwaardig. Mazarin zou pas maanden later in een hinderlaag tussen Bouillon en Sedan beland zijn. Voor de plaats van overlijden van Pierre la Jeunesse hechtte hij meer geloof aan de versie van *Les relations véritables* (Etampes) dan aan de versie van P. Francq (La Bassée).

Brossel nam diverse mémoires, correspondenties en biografieën van tijdgenoten waaronder St. Vincent de Paul, La Rochefoucauld, Mlle de Montpensier, Mazarin e.a. door, vond interessante bijkomende informatie en geen belangrijke tegenstrijdigheden die het beschreven militaire parcours in vraag stelden³⁸.

Jean-Daniel Krebs

In 1987 publiceerde deze germanist uit Rijsel voor het Grimmelshausen-Gesellschaft: “So heroisch als ein Mann” – Anne Delavaux: eine Soldatin aus dem 17. Jahrhundert. Met de hulp van *Les relations véritables* volgde hij de militaire carrière van betrokkene. Haar keuze voor de vrouwelijke eer (met behoud van de maagdelijkheid) naast de soldateneer beschouwde de auteur als toonbeeld van de barokke deugd. Hij beklemtoonde de noodgedwongen functionele travestie van de ‘historische’ Anne tot Antoine en toonde de discrepantie met de ‘litteraire’ “Ertzbetrügerin Courasche” van Grimmelshausen (zie verder) die dubieus maskers ruilt en in haar wezen Hermes en Aphrodite tot hermafroditisme manipuleert³⁹.

Kaat Wils

In een vrij recente studie ‘Het Lichaam’ werd verwezen naar de Belgische geschiedenis waarin de ‘Luxembourgeoise’ Anne die, toen het Franse leger haar geboortegrond bezette, met andere vrouwen naar de Ardeense bossen vluchtte, een mannelijke identiteit aannam en zich in de strijd wierp, maar wier verhaal niet gecultiveerd werd. De auteur vond inspiratie bij Schweisthal en vergeleek diens patriotistische statement in de lof voor Anne met het eerbetoon van Théodore Juste voor Christine de Lalaing, prinses van Epinoy die bij de belegering door Farnese in 1581 haar stad Doornik verdedigde.

Schweistal vond trouwens dat de heldin Anne zoals Christine ook een standbeeld verdiende⁴⁰.

II.2. Een heldin als rolmodel voor de natie

Noble vertu tu te loges dans l'âme d'une simple fille des champs pour faire rougir la noblesse vicieuse (J.Parival)

In de échte wereld gebeuren er soms dingen die op fictie lijken. Ook het ongewone leven van Anne de Laval, de grote lijnen van haar militaire loopbaan en de terugtrekking in het klooster blijken geen mythe maar ware historie en werden door geloofwaardige eigentijdse schriftelijke bronnen bevestigd.

Les relations véritables en Parival en in iets mindere mate Loret geven een quasi-betrouwbare reconstructie van de militaire episode. Het zijn ook hun versies die door de meeste latere auteurs gebruikt en bekrachtigd werden. Zo hebben Schweisthal en Brossel Annes voetsporen in het leger zoals door deze getuigen geschetst, punt voor punt getraceerd⁴¹. De namen en optredens van de vermelde militaire leiders leken grotendeels conform de realiteit. De beschreven krijgsverhalen zijn, voor zover na te gaan bij Franse en Engeltalige hedendaagse historieschrijvers niet tegenstrijdig en zeker mogelijk⁴².

Niet alle vrouwen werden geweerd in de officiële historie. Dat Anne een blinde vlek bleef in het Nationaal biografisch Woordenboek is deels territoriumgebonden te verklaren en aan de status van een soort 'tussenland' te wijten. Historici van de Nederlandse Stam, herleidden het Spaanslievende Vlaanderen van de 17de eeuw al wat misprijzend tot 'de gehoorzame gewesten' en richtten hun onderzoek bij voorkeur tot de regio's die de Dietse taal gebruikten. In de Belgische geschiedenis komt het afgescheurde Frans-Vlaanderen weinig aan bod en voor de Franse historieschrijvers was verfranst Vlaanderen tot de definitieve aanhechting een begeerde maar vijandige staat.

Opvallend waren de wisselende allianties. De Franse legerleiders Turenne en Condé bestreden met succes de Habsburgse legers in Duitsland en de Spaanse Nederlanden, meestal als wapenbroeders, soms als rivalen en hebben ook voor de Spanjaarden gestreden.

Charles IV van Lorreinen (1604-1675) die in 1633 zijn soevereiniteit aan de Franse koning verspeelde, trad tot 1654 op als militair bevelhebber voor de Habsburgers.

Baron de Clinchamp, Annes laatste legeroverste die de Spaanse troepen leidde, werd ook aan Franse zijde gewaardeerd: *je* (Mlle de Montpensier) *fus fort*

*contente de lui: c'étoit une honnête homme, de beaucoup d'esprit et de mérite ... Car pour lui, quoiqu'il servit le roi d'Espagne, il étoit Français de frontière de Lorraine; il avoit été, de jeunesse, nourri en cette cour, et M. de Lorraine l'avoit engagé au service des Espagnols*⁴³.

In de eerste helft van de 17de eeuw hadden de soldaten nog geen echt uniform, wat het switchen van kamp gemakkelijker maakte. De strijders droegen wel een kenteken. Voor zowel de Spaanse als Oostenrijkse Habsburgers was dit een rode pluim of sjerp en de vaandels werden gemerkt met een rood Bourgondisch kruis. Kleding was duur en kon ook na beroving van de gesneuvelden vervangen worden. In het theater van de oorlog was blijkbaar alles mogelijk, ook het in dienst nemen van de verslagen vijand cfr. het aanbod van maarschalk de Senneterre aan luitenant Anne.

Anne bleek vaderlandslievend én loyaal tegenover de Spaanse koning. De vorsten in de Zuidelijke Nederlanden werden tot dit ogenblik niet als bezetters of vreemde onderdrukkers ervaren. Later, bij de Franse invasie in de 18de eeuw, veranderde het historisch bewustzijn en begon men te spreken van een eeuwenlange vreemde overheersing. Moderne historici situeren een uitgesproken nationale identiteit pas omstreeks 1780 - in de Oostenrijkse periode. De relatie tussen nationalisme en identiteit en de thematiek van het heldendom kwamen in het kersverse België in de romantische negentiende eeuw versterkt op de voorgrond⁴⁴.

Na een lang zwijgen, probeerden enkele auteurs het roemrijke leven van Anne te recupereren voor het creëren van een nationaal sentiment. Was het trouwens niet *La muette de Portici* die in 1830 de massa in Brussel in beweging bracht? En ging het verhaal van deze Opéra Comique niet over de Napolitaanse volksofstand van 1647 tegen de Spaanse overheerser? Bij Siret moest de heldin Anne even op het procrustesbed om alles mooi binnen de vaderlandse grenzen te krijgen. Lomme werd geruild voor Neufchâteau, Rijsel werd Doornik, Marquette werd Nijvel ... Schweisthal zocht tevergeefs naar sporen in de archieven en registers van Nijvel, Neufchâteau en Doornik. Hij stoorde zich aan de verbeelding en anachronismen van Siret, maar kreeg zelf kritiek in de pers voor de rijke fantasie waarmee hij Anne in zijn theaterstuk in het monasterium in Nijvel liet binnentreden⁴⁵.

Nijvel speelde wel een rol in de campagne van Lodewijk XIV anno 1667. Bij ontstentenis van de nodige middelen om de stad te verdedigen, kreeg de toenmalige abdis van de Sint-Gertrudisabdij op 3 oktober 1667 de toelating van Brussel om samen met de leden van het kapittel eigenhandig met de Fransen over een soort van neutraliteitsstatuut voor de stad te onderhandelen⁴⁶. En het was in het kasteel van Freyr dat op 25 oktober 1675 een handelsverdrag tussen Lodewijk XIV en de Spaanse koning Karel II werd afgesloten⁴⁷. Maar toen

had Anne het leger al een poos achter zich gelaten.

Anne werd bij leven reeds geroemd om haar heroïsche strijdbaarheid maar evenzeer om haar (barokke) deugden als moed en eerbaarheid. Nieuw in de 19de eeuw was wel het dwingend normatieve van de vaderlandsliefde. Voor de volwaardigheid van de nieuwe Belgische staat was er behoefte aan een nationalisering van de geschiedenis, gepersonifieerd door en gericht op de cultus van eigen helden en heldinnen. En deze na te volgen iconen moesten vooral als godvruchtig, vaderlandslievend en moedig gepresenteerd en desnoods gemodelleerd worden.

II.3. Vrouw-soldaten en travestie in de vroegmoderne tijd

Een leger op mars volgens een toegewezen route werd altijd door de legertros gevolgd. Die tros zorgde voor de bagagewagens met voedsel, uitrustings- en belegeringsmateriaal en herbergde de krijgskas. Ook het sociale leven van de soldaat speelde zich af binnen de ‘tros’.

II.3.1. Vrouwen in en rond de tros

Echtgenotes, geliefden en kinderen van soldaten, prostituees en marketentsters probeerden de troepen te volgen en een graantje mee te pikken. Om de vrouwelijke bevolking ongewenste intimiteiten te besparen was Londoño (officier van Alva) in 1568 trouwens een voorstander van de aanwezigheid van acht vrouwen op de honderd ongetrouwde soldaten⁴⁸. De prostituees, soms ook ‘varende vrouwen’ genoemd, genoten weinig maatschappelijke erkenning. Drie Duitstalige auteurs schetsten een ingrijpend beeld van wat de Dertigjarige Oorlog met een mens, en vooral met de vrouwen kon doen.

Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen (1621-1676) die zowel in het Zweedse (luthers) als het Keizerlijke leger (katholiek) vocht, werd beroemd met zijn barokke schelmenroman *Der abenteuerliche Simplicissimus* (1669). Lange tijd werd de Simplicissimus als historische werkelijkheid beschouwd. Hedendaagse auteurs, G. Parker op kop, hebben de nodige twijfels over het realiteitsgehalte ervan⁴⁹. Als pendant verscheen in 1670 de *Lebensbeschreibung der Ertzbetrügerin und Landstörtzerin Courasche*. De naam ‘Courasche’ (bijnaam van Libuschka) zou in ‘Landsknechtdeutsch’ vagina beduiden⁵⁰. Het is een zeldzaam oorlogsrelaas vanuit een vrouwenperspectief bekeken. Haar levensdrama begon met de belegering van Bohemen waarbij zij als twaalfjarige - als jongen verkleed om niet verkracht te worden - page werd bij een ritmeester, die haar spoedig ontmaskerde. Zonder scrupules, schaamte of spijt,

laat zij de lezer getuige zijn hoe zij in de diverse rollen als liefje, echtgenote, soldatin, prostituee, landloopster en marketentster moedig en ongenadig, wulps en wreed probeerde te overleven en rijkdom te werven. Ook zij reed op een mannezadel, droeg sabel en pistool en wist soms meer buit te vergaren dan haar wapenbroeders. De auteurs Brecht en Grass schreven een eigen variante op hetzelfde thema.

In de kroniek ‘Mutter Courage und ihre Kinder’ van Berthold Brecht is overleven de boodschap en trekt Moeder Courage samen met haar drie kinderen in de tros van het Zweedse leger door Polen en Duitsland en loopt alle brandhaarden af om haar waren te verkopen. Geld is haar enige richtsnoer en de oorlog een voorwaarde voor haar bestaan met als staaltje brutaal cynisme: ‘Vertel mij niet dat de vrede is uitgebroken, nu ik net nieuwe voorraad heb ingekocht’⁵¹.

Nobelprijswinnaar Günter Grass vertelde in ‘Das Treffen in Telgte’ hoe in de zomer van 1647 ‘toen de vrede nog niet te vieren viel maar de oorlog al op sterven lag’ een twintigtal historische figuren (dichters, uitgevers, componisten ...) in het bedevaartsoord Telgte in Westfalen bijeenkwamen. Als ongenode gast schoof een regimentssecretaris ‘Simpel’ bij, de latere auteur Grimmelshausen. De gemeenschappelijke opdracht was het opstellen van een manifest met een oproep voor de vrede. Libuschka, de waardin van de brugtaveerne waar zij logeerden en intieme vriendin van Simpel, had in de bloei van haar jeugd ‘te paard en met de broek aan’ onder Tilly (1559-1632 - uit het Brabantse adellijk geslacht ‘t Serclaes) gediend. Na een rooftocht onder de leiding van Simpel, een karaktermoord tussen het liefdespaar, een sneer van Simpel naar het wereldvreemde hoge gezelschap, en een brand, ging het ‘litterair genootschap’ met een morele kater uiteen. Een kwart eeuw na het afscheid zou Courasche (Libuschka) de kans krijgen in eigen persoon haar levensloop te vertellen en van leer te trekken tegen haar schrijver Simpel – Grimmelshausen⁵².

II.3.2. Daar was laatst een meisje loos...

Het thema ‘als man verklede vrouw’ is in de geschiedenis niet onbekend. Vandaag wordt bij travestie doorgaans aan mannen gedacht, die zich in dameskleding willen uiten, soms met een provocerend aspect. In het ancien régime waren travestieten vooral vrouwen die zich in mannenkledij hulden. Het thema sprak tot de verbeelding, fascineerde en vond een weg in volksliedjes en –verhalen.

Een onschuldige en geaccepteerde vorm van kortdurende verkleedpartijen in het pre-industriële Europa waren in de rituelen ter gelegenheid van vastenavond en carnaval terug te vinden en in prentenreeksen die ‘de omgekeerde wereld’ en ‘de strijd om de broek’ komisch verbeeldden.

De Bijbel laat geen twijfel: ‘Een vrouw mag geen mannenkleren dragen en een man geen vrouwenkleren. Van iedereen die zo iets doet, heeft de Heer uw God een afschuw’⁵³. Voor de Kerk was het doodzonde en op grond van de bijbeltekst werd travestie soms strafrechterlijk vervolgd. Voor de 19-jarige Jeanne d’Arc werd haar mannelijke outfit trouwens als drogreden gebruikt om het meisje in 1431 naar de brandstapel te leiden.

Twee publicaties van Rudolf Dekker en Lotte van de Pol, hedendaagse onderzoekers aan de Universiteit van Rotterdam hebben betrekking op (Noord-) Nederlandse als man verklede vrouwen uit de 17de en 18de eeuw, die zich bij het leger of de vloot voegden⁵⁴. De auteurs vonden dat in oorlogstijden, waaronder de beginperiode van de Tachtigjarige Oorlog, telkens het aantal gevallen van travestie toenam. Historisch spoorwerk vooral in rechterlijke bronnen en in de archieven van de Verenigde Oost-Indische Compagnie resulteerde in een lijst van honderdtwintig ‘als man verklede vrouwen’ in de Nederlanden tussen 1550 tot 1839. Ook aan Spaanse zijde zou in deze tijd een vrouw in mannenkleren hebben meegevochten (een allusie op Anne of op de Maasrichtse Hendrik van den Berg?)⁵⁵.

De rolwisseling betekende voor vrouwen in moeilijkheden eeuwenlang een reële ontsnappingsmogelijkheid. Ook onder de gesneuvelden op het slagveld werden verklede vrouwen gevonden. En over Lys St. Mourel, de moeder van de vaardige pen- en penseelvoerder Jacob Campo Weyerman (1677-1747), liep het verhaal dat deze in haar jeugd als soldaat dienstgenomen had en in het Staatse leger tot sergeant opgeklommen was⁵⁶.

Franse bronnen zijn eerder literair-satirisch en minder wetenschappelijk onderbouwd⁵⁷. Jean Loret maakte in *Lettre quatorze du samedi 5 avril 1664* de lezers attent op een vreemde historie uit Boulogne over een jonge soldaat die wegens herhaalde desertie samen met een krijgsmakker tot de doodstraf werd veroordeeld. Wanhopig bekende ‘zij’ haar biechtvader drie jaar voordien van huis te zijn gevlucht voor een wrede stiefvader. Als man verkleed om niet herkend te worden, diende ze met veel moed in het korps en trotseerde menig gevaar, maar bleek uiteindelijk ‘*lasse du Métier Militaire à son sexe si fort contraire*’. De dames uit Boulogne namen het voor haar op, vroegen haar vrijlating en lieten haar huwen met de kompaan met wie ze gevlucht was⁵⁸.

Ook al was er in de 17de eeuw nog geen sprake van kazernes, soldaten sliepen

zelden alleen. Het systeem van een vaste kameraad, (in Annes geval ook een vrouw) zal geholpen hebben om haar vrouw-zijn te verbergen. Toch lijkt het op het eerste gezicht ongeloofwaardig dat het seksegeheim van Anne in al die legerjaren nooit ontdekt zou zijn. Als boerenmeisje gewoon aan ruw werk, zal zij wellicht geen frêle lichaamsbouw gehad hebben. Anderzijds was de herenmode in die tijd (lange haren, baardloos en geschoren, grote stormhoeden, wijde jassen, wambuis, strakke broeken, nauwe kousen, hakken) ook niet zo stoer mannelijk. Dekker meende dat verklede vrouwen van twintig veeleer konden doorgaan voor jongens, die reeds vanaf veertien jaar aan diverse legeronderdelen werden toegevoegd. Die jongens kregen in het algemeen een uitrusting die aan hun lichaamskracht was aangepast⁵⁹.

Het zou ook niet zo evident geweest zijn om tijdens een wasbeurt naakt betrap te worden. In de 17de eeuw maakte wassen plaats voor wrijven, poederen en parfumeren en zelfs Louis XIV zou tussen 1647 en 1694 niet één bad genomen hebben⁶⁰. De gewone mensen stelden zich tevreden met mond en handen af te spoelen en propere kleren aan te trekken. De ontstane watervrees had veel te maken met de angst voor besmetting door pest en syfilis.

II.3. 3. Cliché van de vrouw-soldaat

*'Al wordt er altemets een kloeke maagd gevonden,
Eén bloeme, zo men zeit, en maakt geen rozenkrans'*
(J.C. uit:Houwelick, 1625)

Voor de kleinburgerlijke regentzoon Jacob Cats (1577-1660) was de zwakere positie van de vrouw evident⁶². In de cultuur van de 17de eeuw kwamen nochtans de beelden van sterke en zwakke vrouwen naast elkaar voor. Het thema van de amazone ('une femme de courage masle et guerrier') was geliefd in de kunst en dames van stand lieten zich in oorlogsuitrusting portretteren. De figuur van Jeanne d'Arc kende een heropleving in de literatuur⁶³. Anne-France Dautherville, die uit de archieven het leven van de laat-zeventiende-eeuwse opera-actrice Julie de Maupin evoceerde, verklaarde dat veel Franse burgervrouwen in die tijd naast het oefenen van de stem en de clavecimbel, ook het zwaard leerden hanteren⁶⁴.

Vrouw-soldaten bleken bij nader onderzoek een aantal overeenkomsten te vertonen. Zo was het opvallend dat veel vrouwen buiten het vaderland waren geboren of problematische familierelaties hadden, uit de lagere klasse kwamen, ongehuwd waren en rond de leeftijd van twintig jaar van rol verwisselden⁶⁵. Tevens werd vastgesteld dat vrouwen die de gendergrens overschreden ook op andere domeinen gemakkelijker tot bedrog neigden.

Volgens de literatuur waren het meestal onverschrokken soldaten die goed aangeschreven stonden bij hun oversten. Blijkbaar konden ze lichamelijk zware taken aan, want niemand werd, voor zover de bronnen vermelden, ontdekt na vrouwelijk gedrag als angst, fragiliteit of zwakte. De meeste vrouwen werden ontmaskerd wanneer ze ziek of gewond raakten en verzorging nodig hadden. Motieven om zich te verkleden vanuit transgenderproblematieken werden in de 17de eeuw nauwelijks onderkend. Er zijn geen berichten over vrouwen die in hun mannenrol verliefd werden op een man.

De reacties van de tijdgenoten waren gemengd. Enerzijds hoorde het niet en niet alleen op grond van de Bijbel. Anderzijds wekte een vrouw die een tijdlang succesvol haar mannenrol gespeeld had curiositeit en bewondering. In heel Europa kwam het voor dat als vrouw ontmaskerde soldaten door de plaatselijke autoriteit, meestal een vorst, werden ontvangen en daarbij een medaille of geldsom of zelfs een jaargeld kregen. Zo kreeg Catalina de Erauso, die zichzelf Francisco de Loyola noemde, in het begin van de 17de eeuw een pensioen van de Spaanse koning Filips IV en werd ze zelfs ontvangen door de paus die haar toestemming gaf om mannenkleden te blijven dragen⁶⁶.

Er is concluderend wel degelijk sprake van een travestietraditie die vooral in tijden van oorlog zichtbaar werd en een aantal 17de-eeuwse vrouwen met mannenmoed liet overleven.

Mythe en realiteit liepen soms door elkaar. De genderwisseling en militaire keuze van Anne viel wellicht niet uit de lucht en kan gekaderd worden in de wetenschap dat andere vrouwen ooit een gelijkaardige beslissing namen en in hun opzet slaagden. Haar optreden beantwoordde in nogal wat aspecten (afkomst, leeftijd, maatschappelijke positie, waardering, aandacht van een autoriteit ...) aan het cliché van de vrouw-soldaat. Zij bleek geen Walküre of wrekende krijgster en in tegenstelling tot sommige collega's primeerde bij haar de missie op het avontuur. De tijdsdocumenten geven, weliswaar gekleurd door een moraliserend en barok taalgebruik, een uitgesproken idealistisch beeld van een vrouw met patriottistische gedrevenheid, een sterk eergevoel en een verbluffende vaardigheid in de krijgskunst.

Talrijke heldendaden en spectaculaire prestaties kwamen naar boven. Aangaande de dieperliggende gevoelens, beweegredenen en individuele kenmerken van de protagoniste kwam te weinig aan het licht om een psychologisch onderbouwde en samenhangende reconstructie van haar persoonlijkheid te kunnen schetsen.

Blijft het raadsel van de langdurige geheimhouding van de sekse. Hoe dan ook moet Anne de Laval gedurende al die jaren onder behoorlijke spanning goed geacteerd hebben.

(wordt vervolgd)
Lieve Vande Castele

NOTEN

- ¹ Wikipedia, *L'Histoire légendaire de la géante de Lomme, Anne Delavaux*.
- ² P. Francq, *Histoire de Lomme & de ses seigneurs*, Rijsel, 1872, pp. 12-13, 22, 224, 346.
- ³ A. Farge en N. Davis, *Geschiedenis van de vrouw. Van Renaissance tot de moderne tijd*, Amsterdam, 1992, p. 113.
- ⁴ Gouzelaire, *Histoire de l'abbaye de N.-D. du Repos à Marquette*, Bibliothèque Municipale de Lille, Manuscrit n° 42, 1698.
- ⁵ M. Schweisthal, Anne de Laval, une héroïne nationale, *Annales de la société d'archéologie de Bruxelles*, Brussel, 1900, dl XIV, boek 2, pp. 8-9.
- ⁶ C. Brossel, Brief aan magistraat Albert van den Abeele, 30 augustus 1965, Stam Gent.
- ⁷ A. De Maesschalck, *De Bourgondische vorsten 1315-1530*, Leuven, 2008, p. 234-236.
- ⁸ J.M. Gantois, *De Zuidelijke Nederlanden. Verzamelde opstellen*, Wilrijk, 1967, pp. 14, 26, 187.
- ⁹ P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, dl I, pp. 72, 137, 142.
- ¹⁰ F. Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel* (ca. 1350 – ca 1500), Gent, 2011, p. 727.
- ¹¹ P. Francq, op. cit. pp. 63-97.
- ¹² P. Francq, op. cit. pp. 103, 134, 303-306.
- ¹³ Ch. Terlinden, *Histoire militaire des Belges*, Brussel, 1966, p. 145.
- ¹⁴ J. Callot, *Les misères de la guerre*, Parijs, na 1661.
- ¹⁵ C.M. Schulten, *Met vliegende vaandels en slaande trom. Oorlog in de Lage Landen 1559-1569*, Amsterdam, 2005, pp. 205, 222; E. Rostand, *Cyrano de Bergerac*, Parijs, 1939.
- ¹⁶ G. Parker, *The Thirty Years War*, Londen/New York, 1997, p. 153.
- ¹⁷ J. McNamara, *Zusters ten strijde. Tweeduizend jaar kloosterzusters*, Amsterdam, 1997, p. 478
- ¹⁸ Parival, *Abrégé de l'histoire de ce siècle de fer*, ed. Leiden, 1653, p. 409.
- ¹⁹ G. Landry en G. de Verrewaere, *Histoire secrète de la Flandre et de l'Artois*, Parijs, 1982, p. 242; P. Francq, op. cit. pg. 216-217.
- ²⁰ M. Schweisthal, loc. cit. p. 8; Le Patriote, Une heroine guerrière belge, 1 december 1899.
- ²¹ Betrokken weekblad verving de *Courier véritable des Pays-Bas* en ruimde rond 1741 plaats voor La Gazette de Bruxelles. Het werd als het equivalent van de *Mercure de France à Paris* beschouwd en is ter inzage in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel.
- ²² Relations véritables, Brussel, 18 oktober 1653, 31 januari 1654.
- ²³ J. Loret, *La Muse Historique*, Parijs, 1857, 4dl, I, pp. 415-416; M. Schweisthal, loc. cit. pp. 19-22.
- ²⁴ J.N. Parival, *Abrégé de l'histoire de ce siècle de fer*, Oeuvre nouveau, dl II, Brussel, 1660, pp. 25-58.
- ²⁵ L. Moreri, 'Anne de Vaux', *Le grand dictionnaire historique ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, Parijs, 1674, dl. I, p. 290.
- ²⁶ A. Leroy en A. Dinoux, Archives historiques du Nord de la France et du Midi de la Belgique, Valenciennes, 1837, dl. 2.
- ²⁷ H. Duthilloeuil, *Petites Histoires des pays de Flandre et d'Artois*, Douai, 1835, pp. 330-333.
- ²⁸ A. Tranchant en J. Ladimir, *Les femmes militaires de la France: depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Parijs, 1866, pp. 266-268.
- ²⁹ P. Francq, op. cit. pp. 223-231.
- ³⁰ P. Bergmans, 'Notice sur Adolphe Siret', www.academieroyale.be.
- ³¹ A. Siret, *De negen Provinciën van België. Historische verhalen*, Gent, 1875, pp. 25, 68-69, 194-195.
- ³² M. Schweisthal, loc. cit., pp. 5-29.

- ³³ M. Schweisthal, loc. cit, pp. 10-11.
- ³⁴ M. Schweisthal, loc. cit. p. 27.
- ³⁵ M. Schweisthal, 'Anne de Laval, Drame historique en six actes et huit tableaux', *Drames et Comédies*, Parijs, 1901, pp. 61-193.
- ³⁶ Le Petit Belge, 8 november 1899.
- ³⁷ Parival, op. cit. p. 363.
- ³⁸ C. Brossel, Anne de la Vaux. Une authentique guerrière lilloise au XVIIe siècle, *Revue du Nord*, Rijsel, XLIX, jan-maart 1967, pp. 57-65; Cosnac, *Souvenirs du Règne de Louis XIV*, Parijs, 1874, dl 4, p. 125.
- ³⁹ J.D. Krebs, 'So heroisch als ein Mann', Anne Delavaux, eine Soldatin aus dem 17. Jahrhundert, *Schriften der Grimmelshausen-Gesellschaft IX*, Bern, 1987, pp. 179-184.
- ⁴⁰ K. Wils, *Het Lichaam*, Leuven, 2001, p. 193.
- ⁴¹ Le Petit Belge, 8 november 1899.
- ⁴² J.C. Simonde de Sismondi, *Histoire des Français*, dl XXIV, Parijs, 1840; Cardinal de Retz, *Mémoires. La Fronde*, Parijs, 1962; G. Parker, *The Thirty Years War*, Londen/ New York, 1997; D. Parrott, *Richelieu's Army. War Government and Society in France, 1624-1642*, Cambridge, 2001.
- ⁴³ A. Chéruef, *Mémoires de Mlle de Montpensier, petite-fille de Henri IV, 1651-1652*, Parijs, 1858.
- ⁴⁴ J. Tollebeek, *De ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, Amsterdam, 1944, pp. 27, 155.
- ⁴⁵ Le Petit Belge, 8 november 1899.
- ⁴⁶ E. Rooms, *Lodewijk XIV en de lage landen*, Leuven, 2007, p. 36.
- ⁴⁷ A. Siret, op. cit. p. 275.
- ⁴⁸ C.M. Schulten, op. cit. p. 80.
- ⁴⁹ G. Parker, op. cit. p. 269.
- ⁵⁰ Wikipedia, Trutz Simplex.
- ⁵¹ B. Brecht, *Moeder Courage en haar kinderen*, Amsterdam, 1979.
- ⁵² G. Grass, *Das Treffen in Telgte*, Amsterdam, 1984.
- ⁵³ Willibrordvertaling, Herziene uitgave 1995, Deuteronomium 22, 5, Internetversie.
- ⁵⁴ R. Dekker en L. Van de Pol, *Daar was laatst een meisje loos: Nederlandse vrouwen als matrozen en soldaten*, Baarn, 1981; *Vrouwen in mannenkieren: de geschiedenis van een tegendraadse traditie in Europa 1500-1800*, Amsterdam, 1989.
- ⁵⁵ R. Dekker en L. van de Pol, *Vrouwen in mannenkieren...*, p. 49.
- ⁵⁶ R. Dekker en L. van de Pol, *Daar was laatst een meisje loos...*, pp. 19, 109.
- ⁵⁷ J. Grand-Carteret, *La Femme en culotte*, Parijs, 1899.
- ⁵⁸ J. Loret, op. cit. pp. 185-186.
- ⁵⁹ R. Dekker, *Daar was laatst...*, p. 33.
- ⁶⁰ A-F Dautherville, *Julie, chevalier de Maupin*, Parijs, 1995, p. 117.
- ⁶¹ A. Farge en N. Davis (red), op. cit. pp. 42, 44.
- ⁶² P. Geyl, dl II, op. cit. p. 539.
- ⁶³ K. Wils, op. cit. p. 190.
- ⁶⁴ A-F Dautherville, op. cit. p. 14.
- ⁶⁵ R. Dekker, *Vrouwen in...*, op. cit. pp. 25-26, 28, 82.
- ⁶⁶ R. Dekker, *Daar was laatst...*, op. cit. pp. 103, 119.